

Joosses uit Axel 1734

In het vorige, tweede oorsprongsverhaal vertelden we over Joosses die zich vanuit Hulst in Axel nestelden: generaties van *Pieter Joos jr.* (ong. 1590-1661), zoon *Adriaen Pietersz* (1615-1662), kleinzoon *Huybrecht Adriaense* (1654-1732) en achterkleinzoon *Arij Adriaense Joosse* (1686-1737). Zie: *Joosses naar Axel*.

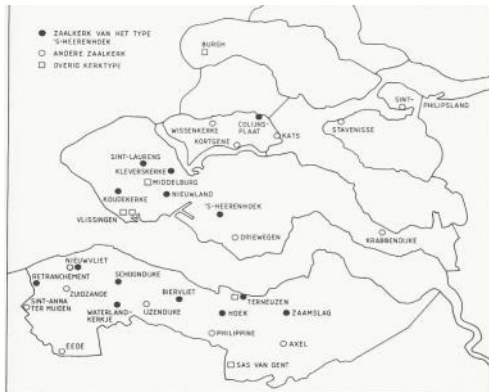
Hier gaan we verder. Dan zien we Joosses uit Axel vertrekken en op Walcheren en in Zuid-Beveland terechtkomen. Het begint met **Gillis Adriaensz Joosse** (1715-1755), oudste zoon van *Arij Adriaensz en Adriana Samans*. Hij trok de Westerschelde over naar Kleverskerke. Daar vond hij werk, leerde er zijn (tweede) vrouw *Maria Wouter de Ruyter* kennen; samen kregen ze vijf kinderen.

Na de wederwaardigheden van Gillis Adriaen en zijn vrouw Maria de Ruyter letten we vervolgens op hun derde zoon: **Wouter Gillis Joosse** (1752-1800) die met *Johanna Zwemer* (1755-1810) trouwde. Ten slotte is er veel te vertellen over hun oudste: **Arij Gillisse Joosse** (1744-1814). Over het gezin van Wouter Gillisse Joosse en Johanna Swemer op hoeve Steenvliet even buiten Middelburg gaat het vierde en vijfde verhaal: *Joosses in Middelburg-Ambacht 1780* en: *Joosses op de Hoeve Steenvliet 1801*. Zo sluit dit derde deel over de 17^e- en 18^e-eeuwse Joosses naadloos aan op onze 18^e en 19^e-eeuwse familiegeschiedenis.

Gillis Adriaense Joosse

Het heeft er alle schijn van dat **Gillis Adriaense** om een economische reden, voor werk, Axel verliet. Nog vóór zijn ouders *Adriana Samans* en *Arij Adriaense Joosse* overleden in resp. 1736 en 1737, werd *Gillis Adriaen*, zo zeggen de kerkenraadsnotulen, 10 oktober 1734 in **Kleverskerke** aangenomen op grond van een keurige attestatie. Hij is dan goed 19 jaar.

Het sterven van zijn moeder in Axel in juni 1736 maakte hij mee. Zijn vader *Arij Adriaen* was uiteraard boedelhouder. Vader en zoon regelden de opvang van de

Afbeelding 11. Verspreiding van de in de zeventiende eeuw nieuw gebouwde protestante kerken in Zeeland (Zie bijlage 2).

minderjarige *Adriaen Adriaensz Joosse*. Deze werd in de weeskamer opgenomen. Adriaen Adriaensz werd groot en kwam in Axel prima terecht. Gillis Adriaensz hield Axel voor gezien. (Illustr. uit: P.S.G. Raas, *De kerk van de Nederlandse Hervormde gemeente te 's-Heerenhoek 1672-1985* (1988)).

In Kleverskerke leerde hij *Maria Machielse* kennen. Met haar ging hij 26 juli 1738 in ondertrouw. Hun goede voornemen werd driemaal in de gemeente afgekondigd. Opvallend genoeg gebeurde dit zowel in Kleverskerke als in Veere. Hozzo, vragen we ons af. De verklaring ligt voor de hand, denk ik.

Maria Machielse was jonge dochter van Kleverskerke. Uiteraard werd hun voornemen in haar dorp bekend gemaakt. In Veere zal *Gillis Adriaen* vanuit Axel werk gevonden hebben. Ik denk dat hij er gewoond heeft. Ze kenden hem daar in ieder geval. Daarom moest ook het Veerse publiek gekend worden in hun voornemen om te trouwen. Noch in Veere noch in Kleverskerke maakte men bezwaar. Het huwelijksfeest hebben zijn vader en moeder niet meegemaakt. Zij zijn immers resp. in 1736 en 1737 gestorven. Gillis'

jonge vrouw stierf trouwens spoedig. Als weduwnaar bleef hij waarschijnlijk zonder kinderen achter. Althans, we vonden geen weesakten van kinderen.

Niet lang duurde het voordat de 27^e jarige **Gillis Adriaensz Joosse** zijn tweede vrouw vond in **Maria Wouter de Ruyter** uit het Zuidbevelandse dorp 's Heer Hendrikskinderen. Van hun ondertrouw op 24 februari 1742 waren alleen vader en moeder getuige: Wouter Frans de Ruyter en Maatje de Brune. Vader De Ruyter moest toen nog zijn "consent" geven. Ook het trouwgeld was niet voldaan aan de Kleverskerkse schepenen. Maar het leverde geen problemen op. Toch trouwden ze pas 8 april 1742. Waarom weken later? Wel, de bruidegom werd in maart ziek. De datum van het huwelijk werd naar april verschoven. Dit verklaart ook waarom Maria na vertoon van haar attestatie uit 's Heer Hendrikskinderen pas 21 april 1742 in Kleverskerke als kerklidmaat werd aangenomen.

Sindsdien groeide het gezin van *Gillis Adriaensz Joosse* en *Maria Wouter de Ruyter* uit. Misschien had Gillis Adriaensz geen vast werk. Zij verwisselden Kleverskerke een poosje met 's Heer Hendrikskinderen. Daar gingen ze in 1750 naar toe. Drie jaar later zijn ze terug. Enkele kinderen zijn zodoende te Kleverskerke, andere in 's Heer Hendrikskinderen geboren. Gillis en Maria bleven al die tijd lidmaat van de kerk te Kleverskerke zodat alle kinderen in de dorpskerk daar zijn gedoopt. Uiteindelijk bestond hun gezin uit:

Ary Gillis, geb. 27 juni, gedoopt 5 juli 1744

Wouter Gillis, ged. 7 jan. 1747, stierf jong

Matthijs Gillis, geb. in 's Heer Hendrikskinderen, ged. 1750

Wouter Gillis, geb. in 's Heer Hendrikskinderen, ged. 1752

Maatje Gillis, ged. 4 januari 1756

Helaas zijn alle DTB-gegevens van 's Heer Hendrikskinderen door het bombardement van Middelburg verloren gegaan. Hun geboortegegevens kunnen we niet meer achterhalen of natrekken.

Het levensverhaal van oudste zoon: Ary, zijn zwerflust en levenshouding in het dorp 's Heerenhoek op Zuid-Beveland, volgen we nadat we ons bezig hebben gehouden met Matthijs, Maatje, Wouter en vader en moeder Gillis en Maria zelf.

Matthijs Gillisse Joosse trok naar Sint Laurens en huwde er *Cornelia den Hollander* uit Koudekerke. In Sint Laurens werd hij zeepzieder. Een interessant beroep: zeep maken van natuurlijke vetten als reuzel en hennepolie! Hij had zijn bedrijf aanvankelijk aan huis.

Hoe ging hij in zijn ziederij (=kokerij) aan het werk? Ik heb me laten vertellen dat het proces als volgt verliep: Je doet vet in een grote koperen ketel. Dat breng je aan de kook (nogmaals: koken=zieden) met loog. Daardoor verzeep het vet. Dan in de ketel blijven roeren tot er zich een homogene pulp vormt. Dat laat je dan afkoelen en na een paar dagen heb je zachte zeep te koop! (Illustr.: Ned. Historiën 1991, pag. 133).

Matthijs Gillisse overleed 13 oktober 1799 te Middelburg, in een huis "tusschen den Dam en Koepoort". Hij was dus verhuisd naar de stad. Daar blijft wed^e Cornelia den

Hollander met 6 kinderen achter. Maria (24 jr), Sara (20 jr), Gillis (18 jr), Cornelia (16 jr: geb. 17 febr. 1783), Dina (13 jr: geb. 10 nov. 1786) en Jacoba (8 jr) worden in het burgerwees- of godshuis te Middelburg opgenomen (Godshuizen toeg. 24.1, inv. 1499, pag. 129; inv. 1548, pag. 94). Over de relatie van Wouter Gillisse en dit huis meer in het volgende verhaal. Wie wordt er voogd, of “opzichter” zoals het heette, van de kinderen van Cornelia?

De regenten schrijven: “Paulus den Hollander op den Seisweg en Wouter Gillisse Joose buiten den Koepoort”. Zij nemen 31 oktober 1799 op zich elk jaar hun ‘opzicht’ te vernieuwen. Een jaar later, 15 mei 1801, wordt Maria ontslagen, want ze is 25 jaar. Gillis Joose (geb. 10 febr. 1781) huwt in juli 1804 en krijgt daarom ook ontslag. Vanwege Matthijs’ overlijden wordt de afrekening voor wed^e Cornelia den Hollander opgemaakt. Zij heeft geld voor verkochte goederen tegoed, ruim 19 vlaamse pond; voor wat goud en zilver ruim 2 pond. Ze moet wat afbetalen. Voor de begrafenis uiteraard. Ook aan zwager Wouter Gillisse Joose. Deze heeft 12 november 1799 boter aan het gezin geleverd voor 17 schelling. Alles wordt verrekend, zodat het gezin van Matthijs in Middelburg rustig verder kan leven.

Terug naar vader **Gillis Adriaen** en moeder **Maria Wouter** met dochter *Maatje*. Helaas maakte Gillis Adriaen de geboorte van dochter Maatje in januari 1756 niet meer mee. Hij overleed 24 juni 1755. Hij is dus niet erg oud geworden, gerekend naar onze 21^e-eeuwse beleving!

Bij de doop van Maatje werd moeder Maria door vrienden gesteund. Het jonge kostersechtpaar, Matthijs de Bruyne en Catrijne Steenpoorte, zijn doopgetuigen. Deze jonge Matthijs werd voogd van Maatje. Begrijpelijk! Steeds waren Gillis Adriaen en Maria in Kleverskerke met dit kostersechtpaar omgegaan en koster Matthijs was een zoon van de oom van Maria van moederszijde! Anders gezegd, Gillis Adriaen was niet alleen door zijn eerste vrouw, ook door de schoonfamilie nauw betrokken geraakt bij de families in dit dorp.

Het kostersechtpaar De Bruyne noemde hun eerste kindje Adriaan. Bij de doop werden Gillis Adriaen Joose en Maria de Ruyter peter en meter van de kleine Adriaen (de Bruyne) op 30 januari 1746.

Tien jaar na het overlijden van haar man Gillis Adriaen voelde moeder *Maria Wouter de Ruyter* haar levenseinde in Kleverskerke vermoedelijk naderen. Met de kinderen presenteerde ze zich 24 maart 1765 bij de regenten van de weeskamer om de opvoeding van de kinderen veilig te stellen. De heren legden in een akte vast, dat Arij, omtrent 20 jaar, Matthijs 15 jaar, Wouter 13 jaar en Maatje 9 jaar onder de hoede kwamen van hun oom, vaders jongere broer *Adriaen Adriaensz Joose* (kwam hij naar Kleverskerke?), en *François de Ruyter*, oom van moederszijde. Maria verklaarde dat haar man Gillis Adriaensz noch zijzelf ooit een testament hadden laten opmaken en dat ze haar kinderen niets waardevols kon nalaten. De regenten van de “weescamer” namen met hun secretaris Andries Boudewijn genoegen met deze verklaring. Ook de voogden gingen akkoord. Maria de Ruyter is datzelfde jaar, 1765, overleden.

Terwijl *Arij* naar Zuid-Beveland trok en *Matthijs* naar Sint-Laurens, ging *Maatje* vanwege huwelijk naar Zoutelande. Zij verspreidden zich zodoende over Walcheren en Zuid-Beveland.

Wouter Gillisse Joose

Langzamerhand kwamen we meer te weten over de eerste jaren van ***Wouter Gillis Joose***, zoon van *Gillis Adriaensz en Maria Wouter de Ruyter* nadat vader Gillis in 1734 te

Kleverskerke was aanvaard. Wouter werd als derde zoon in 1752 in 's Heer Hendrikskinderen geboren, gedoopt in **Kleverskerke**. Hij werd vernoemd naar zijn opa van moederskant, Wouter dus. Opnieuw zien we de ongeschreven regel (wet?) toegepast om de ouders en schoonfamilie te vernoemen. Dat gebruik(!) is lang volgehouden, zeker tot na de Napoleontische tijd. *Wouter Gillisse Joosse* voelde zich in Kleverskerke thuis. In 1774 deed hij geloofsbelijdenis voor de "gansche gemeente", verklaren de notulen.

Wat deed hij als 22-jarige in Kleverskerke? We vermoeden dat hij op een boerderij werk vond en dus landman werd. Misschien kwam hij uiteindelijk in Middelburg-Ambacht terecht op hoeve Steenvliet. Er lag immers geen kanaal door Walcheren. Het gebied van Kleverskerke, Veere, Zandijk en Middelburg-Ambacht grensde aan elkaar. Uit de gegevens over zijn broer en schoonzus Matthijs Gillissen en Cornelia den Hollander weten we dat hij hen boter leverde, zelfs nog in november 1799. Hij was dus landbouwer. Bovendien kocht zijn vrouw na Wouters overlijden deze hoeve. Dat is begrijpelijk als zij er al woonde. In het verhaal over hun gezin staan we er uitvoerig bij stil, en dat is het waard: *Joosses naar Middelburg-Ambacht 1780*, en: *Joosses op Hoeve Steenvliet 1801!*

Wouter Gillis hield contact met zijn oudste broer *Arij Gillis*. Hij hoorde - rechtstreeks of via vrienden in Veere? - dat Arij in 's Heerenhoek in 1772 trouwde met Cornelia Jacquemet. Voor het doopfeest zondag 20 mei 1787 van een dochtertje van *Arij en Cornelia* reisde Wouter erheen. Zus *Maatje Gillis* deed vanuit Zoutelande trouwens hetzelfde op 28 februari 1790. Logisch, Arij noemde de laatste baby Maatje Arysse Joosse naar zijn zus! Wouter is niet lang voogd geweest van de kinderen van zijn broer Matthijs en schoonzus Cornelia den Hollander. De notaris noteerde bij de vernieuwing van het voogdijschap in 1801 niet alleen dat enkele kinderen konden worden ontslagen uit het weeshuis, maar ook dat Wouter was overleden "buijten de Koepoort". Dat zal in juli 1800 zijn geweest. We komen er in het volgende verhaal op terug.

Ary Gillisse Joosse

Tot slot van dit derde onderdeel het brede en boeiende levensverhaal van de oudste zoon van *Gillis Adriaensz* en *Maria Wouter de Ruyter*: **Ary Gillisse Joosse**, 27 juni geboren en 5 juli 1744 gedoopt. Evenals zijn broer Matthijs Gillisse, zeepzieder in Sint Laurens, werd Ary Gillisse een vakman, timmerman namelijk, zelfs "meester timmerman". Dat ging uiteraard niet ineens, maar stap voor stap. We horen iets van hem in Wolphaartsdijk, vervolgens veel over hem in 's Heerenhoek. Waar het om goed en kwaad gedrag gaat, golfde het in zijn leven heen en neer. Misschien werd hij een beetje ontzien in 's Heerenhoek. In dat dorp verwierf hij een belangrijke positie. Laten we eerst even kijken naar dat Zuidbevelandse dorp met - uiteraard - een molen (ill.: L. van Lambalgen, *Molens in Zeeland in oude ansichten*, 1985).

Het dorp was niet erg oud. Het ontstond in de Borsselepolder die in 1616 werd bedijkt, zo leren de dorpsarchieven. Pas 10 jaar later was het bedijkwerk klaar. Maar de polder was nog onbewoonbaar. Het land moest verkaveld en van een zeesluis worden voorzien.

De ambachtsheren van 's Heer Arendskerke bepaalden waar men een dorp tegen de schorregronden en zeedijk kon bouwen. Een straat werd onder langs de dijk aangelegd met een achterstraat. Daar kwamen de erven van huizen aan de Voorstraat op uit. De Voorstraat

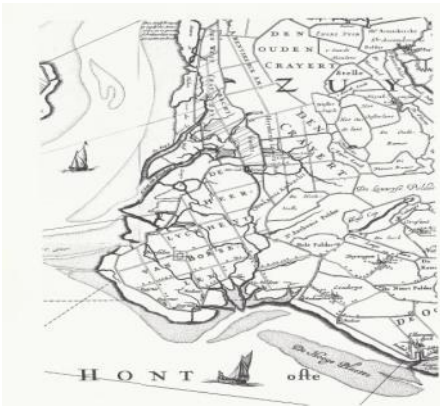
en Achterstraat werden verbonden door een middelweg. Het dorp werd dus helemaal planmatig opgezet.

Aanvankelijk telde het slechts een tiental huizen. Het dorpje werd Calishoek genoemd. Het betekent: arme hoek, namelijk de uiterste hoek van het gebied van de ambachtsheren van 's Heer Arendskerke. Later kreeg het naam als 's Heerenhoek. Het kreeg twee herbergen, een smidse en in 1641 een molen. In 1655 namen de bewoners het initiatief voor kerkbouw. Zo zie je in gedachten het land en een heus dorp verrijzen!

In 1669 werd het door een felle brand getroffen. Diverse huizen gingen in rook op. De ramp voltrok zich snel; alle huizen waren immers van hout, woonhuis inclusief schuur. Dat gold ook de kerk: in een soort oude schuur kwam men eerst samen tot 1672. Toen werd de kerk gebouwd. Anders gezegd, na 55 jaar was 's-Heerenhoek een volwaardig dorp.

Arij Gillisse kreeg er alles mee te maken. Hij klom op van timmermansgezel tot meester timmerman. We vinden hem 16 april 1772 in notulen van de kerkenraad vermeld. Hij toonde zijn attestatie uit het dorp Wolphaartsdijk als ongehuwd jongeman. Hij zal zich in 's-Heerenhoek ongetwijfeld eerder hebben vertoond, of zich hebben gevestigd. Het duurde niet lang of hij ging er in ondertrouw. Een weduwe werd hem dierbaar: Maatje Jacobsdr Meeuwse van Kleunen. Sinds 14 augustus 1754 was zij gehuwd geweest met Pieter Paulusse Dekker. Dat echtpaar had zeven kinderen gekregen. Pieter Paulusse was vóór de geboorte van hun laatste kindje, 22 maart 1764: Pieterella Pieterse Dekker, overleden.

Met weduwe Matie of Maatje Meeuwse ging Arij Gillisse 31 oktober 1772 in ondertrouw. Het huwelijk vond in november 1772 plaats. Zij was ouder dan Arij, geboren te Ovezande op 27 juli 1732.

Ik vermoed dat Pieter Paulusse Dekker timmerman was. Dat staat niet genoteerd, maar even later blijkt Arij Gillisse een deel van het huis en schuur inclusief timmermanswinkel te hebben geërfd. Arij zal bij Pieter Dekker diens vrouw hebben leren kennen. Als zakenvrouw legde zij met de nog levende kinderen de dag vóór hun huwelijk haar nieuwe huwelijksvoorwaarden vast. Daar greep men later op terug: 30 oktober 1772. Om kort te gaan, zij overleed begin maart 1783. Dat meldde de meerderjarige man Jan Frederik Pennijs van erfgename Pieterella Pieterse

Dekker samen met de overgebleven drie minderjarige kinderen aan schout en schepenen 8 maart 1783. Ze vertelden er meteen bij, zo onthult het weesboek van 's Heerenhoek van die datum, dat ze met voogd Jan Jacob Meeuwse, broer van overleden weduwe Maatje Jacobsdr Meeuwse, als erfgenamen een "redelijk akkoord" met weduwnaar Arij Gillisz Joosse hadden gesloten.

Een week later begrepen schout en schepenen wat het akkoord precies inhield: Arij Gillisz. erfde 4/5 van "woonhuis, schuere en gevolge, een Timmermanswinkel" aan de Voorstraat (nu: Molendijk). Dit zal weinig anders betekenen dan dat Pieter Paulusse Dekker timmerman was en dat zijn bedrijf niet door de kinderen overgenomen en voortgezet werd. Het lag voor de hand dat Arij Gillisz Joosse als achtergebleven weduwnaar de zaak overnam.

Arij ging er dus niet op achteruit. Hij ging zelfstandig als ondernemer aan het werk. Meteen kocht hij flink wat land: een "Moes Hoff aen de Smitsweg", 30 april 1773. Enkele jaren later herhaalde zich dat; 18 maart 1781 kocht hij 40 roeden bouwland; 8 december

1781 nog eens 47 roeden “hoff in den westcraaijert”. Bij de laatste koop moest hij verklaren dat hij de grond niet te dicht bij zijn buurman, verkoper Fransoijse Paulusse Wiskerke, zou beplanten. Hij moest op “vier voet distantie van de verkopers hage” blijven! Was Arij wat zuinig van aard? Hij had het kopen en verkopen van landbouwgrond echt te pakken! Verkoper Wiskerke verkocht 4 mei 1782 30 roeden land aan chirurg/huisarts Jacob Wirtz. Nog diezelfde dag verkocht de chirurg het door aan Arij Gillisz, al weer land in de Westcraaijert polder.

Hij won het vertrouwen van de kerkgemeenschap. Amper drie jaar na zijn huwelijk in 1772 met weduwe Meeuwse werd hij voorgedragen als diaken. Hij werd inderdaad gekozen en diende zijn 2-jarige termijn als diaken geheel uit tot 1777. Tweede pasen 31 maart 1777 kwam een ander in aanmerking “voor de afgaande broeder Arij Gillisz Joosse”. In maart 1783 werd Arij Gillisse Joosse weduwnaar.

Een nieuw huwelijk liet niet lang op zich wachten: 26 mei 1783 ging hij in ondertrouw met Cornelia Anthonisse Jaquemet. Haar ouders Anthony Jaquemet en Cornelia Janse waren vanuit Veere naar 's Heerenhoek gegaan en in het nieuwe dorp 14 juli 1747 getrouwd. Daar werd Anthony kroeghouder en bakker. Na zijn overlijden nam zus Anthonija Jacquemet zijn zaak over. Cornelia Jacquemet, geboren te 's Heerenhoek 13 februari 1760, was het 9^e kind. Met haar had Arij Gillisse een voorspoedig huwelijk wanneer je naar het kindertal kijkt. Ieder jaar werd een kindje geboren tot 1788 (Adriana Arysse Joosse). Bij de doop van zusje Joanna Arijse Joosse, 20 mei 1787, waren de broer en schoonzus van Arij aanwezig: Wouter Gillisse Joosse en Johanna Swemer, als doopgetuigen.

Ook de zaken gingen goed. Voor het huishouden konden *Arij* en *Cornelia* zich een “meijt” veroorloven. Dat werd Josina Spruijt. Zij was vrijdag 22 augustus 1766 in het nabije Driewegen geboren. Arij kreeg veel oog voor haar. Dat maakte hij later ruchtbaar.

In de timmermanswinkel aan de Voorstraat liep bovendien een knecht rond. Daar kwamen schout en schepenen achter. Er klopte iets niet. Zij legden hun probleem voor aan de ‘Vierschaar van 's Heerenhoek en Coudorpe’. Knecht Anthonij Kluijthof woonde bij Arij Gillis Joosse en Cornelia Jaquemet in, terwijl diens vrouw Elisabeth Crane “is gelogeert bij Adriaan Onderdijk”. De Vierschaar riep het echtpaar 4 oktober 1788 bij zich en vroeg of ze van plan waren “zig alhier op de parochie needer te zetten, of naar Elders te vertrekken?” Ze waren namelijk niet “voorsien van eenige attestatien”.

Het antwoord was: ‘voorlopig blijven we hier, we weten het nog niet’. Daar namen de heren geen genoegen mee. Zij gaven haar het bevel “binnen vierentwintig uur” te vertrekken naar haar laatste woonplaats. De heren van de Vierschaar vermoedden dat ze (nog) niet wettig getrouwd waren. Knecht Kluijthof mocht blijven. Arij Gillisse Joosse kon dat wel betalen. Hij zal aan de bouw van huizen het nodige hebben verdiend.

Arij verkocht 27 september 1783 weer een woonhuis en 32 en een half roeden erf, en wel aan Pieter Jacob de Keijser voor ruim 116 vlaamse pond. Hij zal het zelf gebouwd, getimmerd, hebben. In 1786 verkocht hij weer bouwland: 32 en een half roeden aan Christiaan Maes.

In 1789 overleed schoonvader Anthonij Jacquemet, waarna zus Anthonija, zoals gezegd, diens zaak overnam. Tot ongenoegen van de armmeesters bleef ze achter in de betaling van verschuldigd belastinggeld, recognitie genoemd, en wel voor de kroeg en de bakkerswinkel. In 1791 overleed zij. Jan Jacquemet, de broer van Cornelia, wilde de

“broodwinkel” overnemen. Dat regelde zwager Arij Gillisse Joose met erven Jacquemet. Jan hoefde slechts 50 vlaamse pond aan de andere erfgenamen te betalen. Dat deed hij netjes op 30 september 1791. Het gewone leven ging dus in Zuid-Beveland verder.

Drongen berichten over de Franse revolutie, onthoofdingen(!) in Parijs en van strijd tussen patriotten en oranjegezinden in de steden van Holland en Zeeland niet door tot 's-Heerenhoek? Of ging de politieke roerigheid aan mensen in de nieuwe polders voorbij? Dat vermoed ik. Er is amper iets over de politieke gebeurtenissen te vinden in boeken, ik bedoel: in de documenten, van 's-Heerenhoek!

Intussen had Arij Gillisse zichzelf in het dorp in opspraak gebracht. De kerkenraad constateerde niet alleen dat Arij Gillisse intiem bevriend was geraakt met de “chirurg”, zeg maar dorpsdokter, Jacobus Wirtz, maar vooral dat beiden er goed aan zouden doen zich van het avondmaal te onthouden. Dat werd hen vriendelijk door de koster gevraagd.

Het gold tot ieders opluchting slechts eenmalig 2 juli 1778: “voor eene reise”. In de notulen van de kerkenraad vinden we toch een herhaling: weer eenmalig!, en wel in 1783. Onze “meester timmerman” en “Chirurg Jacob Wirtz” werden met drie andere personen afgehouden “voor deze reize des H.H. Bondszegelen” op 17 april 1783. Het lijkt erop dat het om dronkenschap ging. Misschien waren ze te lang, teveel in de kroeg van Anthonija blijven hangen? Kennelijk toonden ze berouw. Jacob Wirtz werd even later diaken. Arij Gillisse werd niet meer voorgedragen door een andere spaak in het wiel.

Onecht kind en armenzorg

Na vijf kinderen van Cornelia Jacquemet sinds 1783 stakte de uitbreiding van het gezin na de geboorte van dochtertje Adriana Arysse Joose 27 september 1788. In 1789 bleek namelijk 20-jarige Josina Spruijt, “geboortig van Driewegen en bij hem (Arij) voor meijt woonende” in verwachting te zijn.

Dat gaf uiteraard deining in het dorp. Overigens kwam het officieel pas in 1790 en 1791 ter sprake. Toen lichtte de schout de kerkenraad in. Op een merkwaardig manier kwam Arij er zelf op 14 april 1790 mee op de proppen. Josina was niet alleen te Driewegen geboren, ze was er 28 augustus 1766 gedoopt. Zie foto van de kerk van Driewegen! Had ze daar belijdenis gedaan of werd dat doorkruist door het wangedrag van Arij? Ze was immers slechts 20 jaar!

Wat gebeurde er? *Arij* diende zich aan bij de Vierschaar en verzocht de schout en schepenen dringend zijn naam in het dorp te zuiveren. Een vrouw had nota bene het praatje rondgestrooid dat de “meijt bij hem woonende, bij hem beswangert was”, vertelde hij. Hij raadde de schepenen aan om de vrouw binnen te roepen en te horen. Dat vonden ze een prima suggestie. Eenparig werd echter besloten niet de geruchtmaakster, maar Josina op te roepen. Zij kwam binnen en verklaarde dat het gerucht inderdaad niet klopte. Het was, zei ze, “vals en onwaaragtig” verspreid door “sommige lieden die hem (=Arij) nijdig waaren”. Grappig: timmerman Arij zal vast vijanden gehad hebben vanwege het goedlopende bedrijf!

De heren waren met het verhaal evenwel niet klaar. Hoe was ze zwanger geraakt, vroegen ze. Daar had ze een (voorgekookt?) antwoord op: “de Egte vader van haare vrugt was zekere Pier ... vaarende als schipper knegt bij Nicolaas dHooge”.

De heren gingen over het gehoorde in diep beraad. Het eind van het liedje was dat ze Arij Gillis Joosse niet geloofden. Ze riepen hem binnen en verklaarden dat ze “zijne verontschuldiging niet konden voldoen”. Sterker, het kwam hen, schout en schepenen, voor “uijt den loop der omstandigheeden daar meede gepaard gaande” dat Arij schuldig was. Hij kon het nu maar beter bekennen, “waarop Ary Gillis Joossen antwoorde hetzelfde niet langer te zullen ontkennen en het ongeluk te hebben met het zelve vrouwspersoon meer dan eens vleeselijke Conversatie te hebben gepleegt dog dat zij hem altoorens had gedeclareert dat zij swanger was”. Daarop vertrokken beiden. Wat probeerde hij op een vreemde manier haar schuldig te stellen!

Uiteraard kreeg dit alles kerkelijk een staartje. Dat verliep echter omfloerst. De broeders ouderlingen hadden iets gehoord. Ze vroegen zich op hun vergadering af of alle kerkklidmaten avondmaal konden vieren en besloten 9 april 1790 dat “een zekere broeder aan zelfbeproeving is overgelaten om eenige quaad geweten”. De tekst van die notulen is merkwaardig! De eerste drie woorden: “een zekere broeder”, zijn over een naam heen geschreven die dik is doorgestreept. Een beetje scherp kijken onthult dat het om Arij Gillisse ging! Zijn naam is doorgekrast. En dat, terwijl latere notulen erop teruggrijpen: 8 juli 1791 is “den broeder Arij Gillisse Joosse (acta 9 april 1790 en 2 januarij 1791) wederom na boete en berouw in de consistorie beleeden te hebben op zijn verzoek 't avondmaal toegelaten”: op 2 januari 1791 was hem dat formeel onthouden.

Josina Spruijt

Wie de volgorde van alle data op zich laat inwerken van wat er was gebeurd en gezegd, kan, dunkt me, niet aan de conclusie ontkomen dat er met zachte hand is geacteerd, althans door de kerkenraad. Tegelijk valt te constateren dat Josina wel werd binnengeroepen maar dat zij noch door de schepenen noch door de kerkenraad werd berispt of vermaand.

De armmeesters van ‘Driewegen en Coudorpe’ kwamen voorts in beeld, onder wie de heer Ary van Tilburgh. Er was immers sprake van een onvolledig gezin. Zij veroordeelden Arij Gillis op hun vergadering van 18 juni 1789 tot betaling van kraamkosten en alimentatie. De kraamkosten bedroegen bijna 5 pond vlaams en voor alimentatie moest hij maar liefst 100 pond vlaams dokken. Dat deed onze Arij Gillis Joosse sinds 1790 zonder enige terughouding, grootmoedig zelfs!

Op grond van zijn betaling van de kraamkosten concluderen we dat het jongetje – dat was het! - van Jozina Spruijt en Arij Gillis werd geboren op, of enkele dagen vóór 18 juni 1789. De betrokken vroedvrouw was Maria Joossen, waarschijnlijk geen familie. In Zuid-Beveland waren er immers meer mensen die tijdens hun leven deze naam droegen zonder deze op een volgende generatie over te dragen! Het jongetje werd Jacob Arijsse Joosse genoemd, naar de vader van Josina en naar onze Arij!

Het maakt helder dat Arij Gillis niet wegdook voor zijn verantwoordelijkheid, noch voor wat betreft de pasgeborene noch voor Josina. Dat toonde hij jarenlang. Zij zal zijn teruggegaan naar Driewegen. Daar treffen we haar naderhand. Elk jaar betaalde Arij de alimentatie van Josina Spruijt: 4 pond, 8 schellingen en 4 stuivers, voor haar en de opvoeding van zijn “onegte” kind, via de armmeesters van Driewegen die het jaarlijks, zelfs tot 1805, controleerden!

Aan de armmeesters van 'Driewegen en Coudorpe', het dorp vlakbij Driewegen (nauwelijks nu een gehucht), liet Josina 14 mei 1795 weten dat ze in Driewegen weduwe was geworden van Pieter Paulusse en het voornemen had als "arbeidster" een tweede huwelijk aan te gaan met "arbeider" Mels Verelst. Beiden hadden al op 1 mei 1795 het trouwgeld

betaald en woonden in Ovezande. Ze wilde de kinderen Jacobus Arysse Joose en het dochttertje van Pieter Paulusse: Dignina Paulusse, "verwezen", in het armenhuis opgenomen zien. Het meisje is naar haar moeder Dignitje Pieters van Eenennaam genoemd.

De heren concludeerden dat Josina "geen de minste goederen bezit", waarom zij de zorg voor beide kinderen van haar overnamen. Hun armenzorg is in een artikel belicht door archivaris P.S.G. Raas van 's-Heerenhoek die een kort stukje wijdde aan Arij Gillisse Joose (*De Spuije, Tijdschrift voor Heemkundige Kring De Bevelanden* afl. 45

(1999) pag. 2-5).

In 1805 werd Josina Spruijt opnieuw weduwe. Dat vertelt een "Staat en Inventaris" van de goederen die haar vader en stiefmoeder nalieten. Vader Jacobus Marcus Spruijt overleed 17 januari 1805; stiefmoeder Janna van Doorn stierf een week eerder: 10 januari 1805. Josina, een van de kinderen dus van Jacob Marcus Spruijt en zijn eerste vrouw Dignina van Eenennaam, staat als weduwe van "Mels Verhelst" vermeld. De erfenis werd nauwkeurig opgesomd voor alle erfgenamen die in leven waren. Een indrukwekkende lijst van wat er zich bevond "in de keuken, schuere en buijten 't huijs". In "de kasse" zat 6 pond, 7 stuivers en 6 penningen aan contanten. Indrukwekkend, vanwege de vele onbelangrijke spullen als 1 schouwkleed, 2 tangen, 12 groote schotels, 1 huijsklok, 2 lampen, 1 koperen ketel, 2 bedden in de schuere, en ga zo maar door. Dat alles moest dan verdeeld over de 10 kinderen uit de huwelijken van haar vader, moeder, stiefmoeder en diens eerste man! Vader Spruijt zal het niet breed hebben gehad. De armmeesters van 'Driewegen en Coudorpe' was hij in 1797 125 vlaamse pond schuldig, in 1799 nog 25 pond, verklaren kille cijfers van de rekeningen van de armmeesters. Jacobus Joose zal in deze tijd bij zijn moeder hebben gewoond in Ovezande. Op de inwonerlijst van Ovezande uit 1811 prijkt zijn naam en volgens de conscriptielijst 1813 werd hij als dienstplichtige uit Ovezande geregistreerd: "conscriptit en activité". Hij ging dus verplicht het leger in ten bate van Napoleon.

Levensende

De zaken van Arij Gillis Joose bleven onverminderd goed gaan. In 's Heerenhoek was immers genoeg werk. Aan Pieter Servaes leverde hij 2 maart 1793 een huis voor 85 pond vlaams. Met weduwe Vermuë wisselde hij 50 roeden bouwgrond. Voorts verkocht hij 7 februari 1795 (het jaar van de Franse revolutie!) aan Bastiaen Pieterse de Keijser een huis voor ruim 116 pond vlaams.

Ten slotte verkocht hij zijn timmermanszaak: woonhuis, winkel en erve aan de Voorstraat, voor 850 pond vlaams aan de "compagnie Matthijs Goeman en Melchior de Velde". Zij namen zijn bedrijf 14 maart 1799 over. Waarschijnlijk kon hij nu gaan rentenieren.

Het gezin floreerde trouwens eveneens als tevoren. Hem en Cornelia werden nog twee dochters en nu ook een zoon geboren. *Maatje Aryse Josse* werd 16 februari geboren en 28 februari 1790 gedoopt. Arij Gillisse Joose gaf nog twee keer zijn ja-woord op de doopvragen! De laatste keer voor zoon *Jillis Aryse Josse* op 22 september 1793, zes jaar

voor de overdracht van zijn bedrijf. Hij zal van de kinderen genoten hebben. Het huwelijk van dochter Johanna Joosse met "Tailleur" (kleermaker) Jan Engelaer 28 juni 1811 maakte hij nog mee. Toen was broer Wouter al 11 jaar geleden gestorven en woonden de kinderen van Wouter en Maria op hoeve Steenvliet bij Middelburg. Arij overleed op 3 maart 1814, dus na de Napoleontische tijd, en later nog dan schoonzus Johanna Swemer die in 1810 stierf!

Kortom, ondanks minpunten in goed gedrag had *Arij Gillisse Joosse* vóór en tijdens het Franse bewind in Zeeland een welvarender leven dan zijn vader *Gillis Adriaen* en opa *Arij Adriaen Joosse*.

Opgeschreven 1 oktober 2014, bijgewerkt in maart 2016.
Leendert J. Joosse